Utmarksskiften som ursprunglig kapitalackumulation?

CLAS TOLLIN* *Sveriges lantbruksuniversitet*
MATS WIDGREN* *Stockholms universitet*

Problemet

För historiska geografer är Erik Hallbergs och Lars Nyströms artikel ”Den ursprungliga kapitalackumulationen på svensk botten” i *Historisk tidskrift* 141:1 både välkommen och problematisk. Den är välkommen därför att nya teoretiska perspektiv sätts i arbete i studiet av våra historiska lantmäteriakter och för sin strävan efter en nationell översikt över utmarksskiftena. Den är problematisk därför att författarna inte tagit till sig den tidigare historisk-geografiska forskningen på området och för att författarna inte klargör sin syn på begreppet *primitiv ackumulation* och hur utmarksskiftena i Sverige skulle kunna belysa den.

I det teoretiska perspektivet ges inledningsvis lika tyngd åt Garrett Hardins inflytelserika men historielösa artikel från 1968 och Karl Marx’ begrepp *ursprunglig ackumulation*. Hardin och den fortsatta allmänningsforskningen inom främst institutionell ekonomi lämnas dock sedan därhän medan Marx’ begrepp om ursprunglig ackumulation ges fortsatt uppmärksamhet.

I Marx’ egna skrifter och i den efterföljande teoretiska debatten ges en flertydig bild av begreppet ursprunglig ackumulation. Den väsentliga frågan är om den ursprungliga ackumulationen i det väsentliga kan anses var avslutad i Västeuropa redan när Marx beskrev den. Det är så Marx själv framställer den i *Kapitalet*, band 1, som en kapitalismens födelse jämförbar med syndafallet inom teologin.[1] I *Kapitalets* första band är

* Docent i agrarhistoria
* Professor emeritus i geografi, särskilt kulturgeografi

1. Karl Marx, *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1, Kapitalets produktionsprocess* (Lund 2013) s. 628.

begreppet också nära förknippat med de engelska skiftenas avgörande betydelse för expropriering av lantbefolkningen från gård och grund.[2] En annan syn är den som David Harvey ger uttryck för där begreppet i stället används för beskriva ett mer generellt och alltjämt fortgående förlopp: förvaruligande och privatisering av mark, avhysningar av bondebefolkningar och privatisering av gemensamt ägda resurser i dagens samhällen. Han hävdar att alla de former av ursprunglig ackumulation som Marx nämner fortlever genom kapitalismens historia. Därför tillbakavisar han både begreppen *primitiv* och *ursprunglig* och lanserar i stället begreppet "accumulation by dispossession" (avhändande, berövande).[3]

Onur Ulas Ince har, mot bakgrund av dagens pågående markrofferi i globalt perspektiv, diskuterat begreppet och argumenterat för en uppdelning av begreppets beskrivande respektive analytiska aspekter. Marx' användning av begreppet omfattar beskrivande aspekter i historien om hur den tidigmoderna landsbygden i England och Skottland omvandlades genom skiften av allmänningsmark och avhysningar. I det analytiska och mer abstrakta perspektivet omfattar begreppet hur primärproducenter skiljs från sina produktionsmedel – det vill säga en process som på en gång skapar kapitalistisk privat egendom och fria lönearbetare.[4] En svensk agrarhistoriker som använder begreppet på detta senare sätt är Maths Isacson som definierar det som en genomgripande omvandling snarare än en process kopplat till just skiftena.[5] När Marx i *Kapitalet* menar att processen med ursprunglig ackumulation var avslutad i Västeuropa syftar han alltså på den första aspekten: beskrivningen av hur kapitalbildningen genom skiften och till dem kopplade avhysningar var avslutad.

Det är inte klart hur Hallberg och Nyström ställer sig till denna begreppsanvändning. Å ena sidan betonas skillnaderna mellan 1700-talets utmarksdelningar i Sverige och de engelska exemplen, å andra sidan beskrivs i en avslutande del något som kan ses som slutresultatet av en avslutad process:

2. Marx (2013) s. 631ff.

3. David Harvey, *The new imperialism* (Oxford 2003) s. 144–145.

4. Onur Ulas Ince, "Primitive Accumulation, New Enclosures, and Global Land Grabs: A Theoretical Intervention", *Rural Sociology* 79:1 (2014) s. 108.

5. Maths Isacson, *Ekonomisk tillväxt och social differentiering 1680–1860: Bondeklassen i By socken, Kopparbergs län* (Uppsala 1979) s. 11.

> Medan inägorna sedan 1700-talet övergått från krona och adel till bönderna så har utmarken genom skifteshistorien mestadels vandrat den andra vägen, från bönder till krona, bruk och skogsbolag. Bara i hemmansägare-Sveriges kärnområde i sydväst är den alltjämt i böndernas händer.[6]

Sett i det perspektivet är det också oklart vad uppsatsen egentligen kommer fram till. Studerar författarna den ursprungliga ackumulationen i Marx' första mening, det vill säga som en process som kan anses avslutad i och med skiftena? Eller använder författarna det mer abstrakta begreppet, det vill säga den process där primärproducenter skiljs från sina produktionsmedel och jorden blir en vara? I det senare fallet är onekligen skogsmarksdelningar, storskiften på utmark och inte minst laga skiften[7] viktiga steg på vägen mot den situation vi har i dag där så gott som all mark tillhör fastigheter som kan säljas och köpas på en marknad.

Oklarheter och missförstånd

Författarna uppmärksammar det unika svenska källmaterialet av lantmäteriakter från 1600-tal och framåt. Det är dock oförståeligt vad de menar med att denna möjlighet "i mindre grad tagits till vara inom svensk historisk forskning".[8] Räknar inte författarna med den omfattande historisk-geografiska forskningen? Johan Söderberg uppmärksammade 1992 i en översikt kulturgeografernas roll för agrarhistorien.[9] Sedan dess har åtskilliga historisk-geografiska verk publicerats varav flera med direkt relevans för frågan om allmänningarnas historia.[10]

6. Hallberg & Nyström (2021) s. 60. Denna generalisering är dock i sig oklar. Den stämmer dåligt med översikten i *Sveriges Nationalatlas* över ägandet av den svenska skogen. I hela Götaland och i stora delar av Svealand dominerar enskilda markägare. Se Ulf Jansson (red.), *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900: Studier av de areella näringarnas geografi och historia* (Stockholm 2011) s. 124–125.

7. Författarna menar att allt för mycket fokus har ägnats åt enskifte och laga skifte och att det skulle återspegla en slagsida mot inägorna. Men enskiftet och laga skiftet var i högsta grad inriktat på utmarken och fick stor betydelse för den fastighetsindelning av skogen vi har i dag.

8. Hallberg & Nyström (2021) s. 38.

9. Johan Söderberg, "Kulturgeograferna och det äldre svenska agrarsamhället", *Svensk Geografisk Årsbok* 68 (1992) s. 105–114.

10. Clas Tollin, *Rågångar, gränshallar och ägoområden: Rekonstruktion av fastighetsstruktur och bebyggelseutveckling i mellersta Småland under äldre medeltid* (Stockholm 1999); Ulf Jansson, "Allmänningarnas institutionella geografi i Viby socken på 1600-talet: En plats för lokalsamhället", i Ulf Jansson (red.), *Med landskapet i centrum: Kulturgeografiska perspektiv på nutida och historiska landskap* (Stockholm 2003) s. 211–231; Ulf Jansson, "The institutional geography of Swedish Commons: The case of Grimstens hundred in central Sweden", i Erling

På några punkter försvårar författarnas begreppsanvändning och rena sakfel läsningen. Det skrivs genomgående om församlingar när man avser socknar[11] och utjord förväxlas med utmark.[12] Lantmäterimyndigheten bildades inte 1628 utan 1827[13] och det var inte skatteskäl som låg bakom de äldsta geometriska jordeböckerna.[14]

Författarna använder termen bönder på ett oklart sätt. Självägande bönder omtalas explicit endast på ett ställe (s. 58) liksom skattebönder (s. 59). På flera ställen är det också oklart om det endast är skattebönder eller bondeklassen som helhet som avses. På s. 49 talas om böndernas och kronans del i utmarken. Avses i detta fall alla bönder eller endast självägande bönder? Vilka rättigheter hade i så fall krono- och frälsebönderna? På s. 59 får vi reda på att Västsverige, Dalarna och Norrland präglades av ”starka bönder”. På vilket sätt var de starka, ekonomiskt, socialt, politiskt? Möjligen avses att andelen skattebönder var hög men några siffror ges inte.

Terra nullius kontra samfällighet

Redan i inledningen påstås att ”ännu i Hälsingelagen från tidigt 1300-tal tecknas markerna bortom bygden som ett *terra nullius*, öppna för envar att ta i besittning”. Hälsingelagen omfattade under medeltiden inte bara Hälsingland utan även Medelpad, Ångermanland och nuvarande Västerbotten och Norrbotten och är ett undantag i detta avseende jämfört med andra landskap.[15] Författarna påstår i nästa mening att också ”i södra Sverige förblev skog och mark i viktiga avseenden länge en gemensam

Berge & Lars Carlsson (red.), *Commons old and new: Proceedings from a workshop: Centre for advanced study, Oslo 11–13 March* 2003 (Trondheim 2003) s. 35–48; <http://pure.ltu.se/portal/files/1663631/Proceedings2003CommonsOldAndNew.pdf> (30/8 2021).

11. Församling är en kyrklig enhet. Socken i detta sammanhang avser den administrativa enheten, jordebokssocken, som före 1882 kunde visa betydande avvikelser från de kyrkliga socknarna/församlingarna. Se Torsten Lagerstedt, *Den civila lokalförvaltningens gränser 1630–1952: Kameral redovisning, areell beteckning och gränsförändring* (Stockholm 1973).

12. Hallberg & Nyström (2021) s. 57: ”godsägarna förseglade utjordarna med hägnader”. En utjord är en obebyggd kameral fastighet ofta på inägomark. Se Olof Karsvall, *Utjordar och ödegårdar: En studie i retrogressiv metod* (Uppsala 2016).

13. Den civila lantmäteriverksamheten var underställd Kammaren på Stockholms slott. Myndighet blev man först 1827.

14. De geometriska kartorna 1633–1655 upprättades inte av skatteskäl. Se Staffan Helmfrid, ”De geometriska jordeböckerna ’skattläggningskartor’”, *Ymer* 79:4 (1959) s. 224–231 och senare litteratur på området.

15. Åke Holmbäck & Elias Wessén (red.), *Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Ser. 3 Södermannalagen och Hälsingelagen* (Stockholm 1979) s. XLV.

resurs". Genom detta slår man redan på första sidan fast en olycklig formulering som inte gör någon åtskillnad mellan å ena sidan *terra nullius* (eller *res nullius*), å andra sidan allmänningar eller samfälligheter. Av de övriga landskapslagarna framgår att södra Sverige inte hade någon *terra nullius* vid medeltidens ingång. All mark var antingen del i ett byterritorium eller tillhörde en häradsallmänning.[16] Denna sammanblandning av mark som kännetecknades av fri tillgång och den som definierades som allmänningar eller samfälligheter är ju själva grunden till varför Hardins allmänningsteori visat sig vara ett dåligt analytiskt verktyg.[17]

Termerna utmark och allmänning används om vartannat, oftast som om de vore synonymer. Utmark är ett markslag i motsättning till inägor och även om utmarken ofta brukades samfällt säger begreppet inget om bruksrätten. Många äldre säterier och storgårdar hade enskild utmark.[18]

Hur reglerades rättigheterna före skiftet?

Låt oss så gå in på den inledande av de tre frågor som författarna ställer: hur reglerades tillträdet till utmarken före de stora skiftesreformerna. Författarnas eget svar är (s. 28):

> Var en bys anspråk började och slutade blev en fråga om hävd och sedvanerätt. Hur många djur man kunde släppa ut på bete, hur långt bort från byn de kunde röra sig, vilka möjligheter man hade att bryta ny åker – dylika frågor avgjordes under en spänd politisk och ekologisk balanssituation som forskningen bara urskilt konturerna av.

Uppfattningen att fasta gränser först uppkom då bygd mötte bygd och att många medeltida gränser utgjordes av diffusa obebyggda ingenmansland har sedan länge tillbakavisats. Vi har i dag en förhållandevis klar bild av de medeltida ägo-områdena i södra och mellersta Sverige.[19] Det medeltida brevmaterialet innehåller flera detaljerade rågångsbeskrivningar med namngivna gränsmärken och hur gränsen ska gå mellan olika bebyggelser. Det finns även gränsbeskrivningar mellan härader,

16. Tollin (1999), kapitel 4.

17. Se Mats Widgren, "Individuellt eller kollektivt ägande i bondesamhällen", i Mats Widgren (red.), *Äganderätten i lantbrukets historia* (Stockholm 1995) s. 5–16.

18. Stjärnsund i Askersunds socken hade t.ex. en enskild utmark som sträckte sig till Axsjön tre kilometer åt sydväst (S9:6–22, 1684, Lantmäteristyrelsens arkiv).

19. Se särskilt kapitel 4 i Tollin (1999).

landskap och för riksgränser.[20] Rågångar och definierade ägo-områden kan till och med spåras till yngre järnålder tack vare en del runstenar. Ågersta-stenens ”här ska stenen stå mellan byarna” är ett exempel.[21] Ett annat är runstenen Runshall i Västergötland som omtalas som råmärke mellan Gudhems och Håkantorps ägor på 1200-talet.[22]

Det är riktigt att många lantmäteriakter vittnar om inägor som ligger som öar i ett hav i utmarker och att de ofta saknar uppgifter om rågångar. Men i 1633 års instruktion sägs uttryckligen att lantmätarna inte skulle befatta sig med råmärken ”på skogen”.[23] Källmaterialet om rågångarna finns alltså inte i de äldsta lantmäteriakterna utan dels i äldre och ibland samtida skriftligt historiskt källmaterial, dels i muntlig tradering. När skifte skulle företas i dessa utmarker är det påfallande ofta som rågångarna mellan byar var oomtvistliga genom de namn på gränsstenar, rösen och skiljelinjer som kvarlevt i den muntliga traditionen. Vad gäller rättigheterna till bete på den samfällda marken rådde sällan oklarhet. Det reglerades redan i landskapslagarna. De två normer som under historisk tid reglerat betesrättens fördelning mellan byar och mellan bybor baserades antingen på andelen i byjorden eller det antal djur en gård hade kunnat föda under vintern.[24]

Kartan över utmarksregimer

Författarna karaktäriserar en stor region i Sydvästsverige som den västra utmarksregionen. Den karaktäriseras enligt dem av stora by-överskridande allmänningar som omfattar flera byar och ibland hela socknar. Denna företeelse finns dock främst i Halland och angränsande delar av Skåne. De har där tidigare behandlats av Nils G. Stenström, Ulf Sporrong och Clas Tollin. Sporrong har uppfattat dem som ålderdomliga drag i landskapet som delvis kan ha förhistoriskt ursprung medan Tollin med exempel från norra Skåne har öppnat för möjligheten att

20. Clas Tollin, *Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården: Bebyggelseutvecklingen runt Mälarens utlopp från* 900 *till omkring* 1600, *med särskild hänsyn till förhållandena i Nationalstadsparken* (Stockholm, 2017).

21. U729, Upplands runinskrifter.

22. Vg 901, Västergötlands runinskrifter; SDHK 1368, Svensk Diplomatarium, huvudkartoteket, Riksarkivet.

23. Clas Tollin, *Sveriges kartor och lantmätare 1628 till 1680* (Stockholm 2021) s. 164.

24. Janken Myrdal, *Boskapsskötseln under medeltiden: En källpluralistisk studie* (Stockholm 2012) s. 157ff; Matyas Szabó, *Herdar och husdjur: En etnologisk studie över Skandinaviens och Mellaneuropas beteskultur och vallningsorganisation* (Stockholm 1970) s. 76–86.

1700-talets stora skånska fälader kan ha tillkommit genom en successiv sammanslagning av tidigare bysamfälligheter som en rationalisering av betesdriften. Tollin citerar texten ur en lantmäteriakt över Bivaröd i Knisslinge i nordöstra Skåne där utmarken nyttjas samfällt med flera byar ”fastän vardera byn vet sin känsel efter gamla märken”.[25]

Ursprunget till de stora fäladerna i norra Skåne och marklagen i Halland är alltså inte utredd och inte heller i vilken utsträckning som det kan ha funnits äldre historiska rågångar mellan byarna i ett sådant marklag. Men så som de uppträder i de äldsta lantmäteriakterna är det befogat att karaktärisera Halland och norra Skåne som en homogen region vad gäller de äldre utmarkssamfälligheternas karaktär.[26]

Det är dock mera tveksamt att föra Västergötland och västra Småland till samma region. Clas Tollin har behandlat äldre samfälligheter och skogelag som förekom i Småland. Han har visat att skogelagen där går tillbaka på mycket gamla rågångar och att de har sitt ursprung i av stormän kontrollerade ägodomäner.[27] Författarnas gräns för den västra utmarksregionen skär rakt igenom Tollins undersökningsområde. Den osäkerhet om rågångarnas dragning som Hallberg och Nyström målar upp har alltså mycket sällan förekommit. De rättsligt gällande gränserna för rådigheten över marken var tydliga vare sig det gällde en bolby (ursprunglig by), ett avgärda hemman, ett skogelag eller någon annan typ av samfällighet. Skälet till detta var inte bara frågan om markernas nyttjande utan hade också djupare rättslig innebörd. Om ett dråp eller mord hade begåtts och gärningsmannen var okänd, ”dulgadråp”, var markägaren ansvarig vare sig det rörde sig om en person, ett byalag eller till och med häradet som kollektiv.[28]

I de fall från Västergötland som författarna hänvisar till gäller oftast att markrättigheterna var tydligt erkända och oomtvistade vare sig de hörde till en by, ett skogelag eller en kronoallmänning. När delning

25. Nils G. Stenström, *Slöinge och Eftra socknar 1600–1870: En kulturgeografisk studie* (Göteborg 1945); Ulf Sporrong, ”Kullabygden under tidigt 1700-tal: En rekonstruktion med de äldre lantmäterikällorna som källa”, i Margareta Ramsay (red.), *Kartskatter på Krapperup: Godsets lantmäterikartor från 1700- och 1800-talet* (Nyhamnsläge 1992); Tollin (1999) s. 64.

26. Möjligtvis kan de gårdsövergripande utmarkerna Bohuslän tala för att även Bohuslän ska räknas in. Men det är oklart hur omfattande de var. De omtalas i de äldre lantmäteriakterna som hamnar eller hamnelag och delägarna som hamnägare (se t.ex. LSA N130-36:2), se också Mats Widgren, *Bysamfällighet och tegskifte i Bohuslän 1300–1750* (Uddevalla 1997) s. 37.

27. Tollin (1999) s. 198ff.

28. Tollin (1999) s. 60.

skulle ske av utmarken Kartåsen öster om Lidköping – tillhörig de tre byarna Härene, Hoby och Östby – inleddes förrättningen med att de tre byarnas rågångar gicks upp med hjälp av bybor.[29] Två exempel från Örby socken visar stora likheter med de förhållanden som Tollin dokumenterat i centrala Småland. I Örby rörde det sig om två byskogar eller skogelag, Örby och Galtholm, där det klart och tydligt visas att det fanns sedan länge hävdade gränsmärken mellan dessa båda bysamfälligheter.[30] Endast i Hemsjö socken ser vi en situation som liknar den i Halland, med en hel sockens utmark som en samlad samfällighet och där delningen mellan ingående hemman och småbyar inte inleddes med att de gamla rågångarna identifierades.[31]

Långt inne i det som författarna karaktäriserar som den östra utmarksregimen finner vi också skogelag, som på samma sätt som i Tollins studieområden omfattade flera bebyggelseenheter. Martin Hansson uppmärksammar exempelvis storskiftet 1812–1822 av utägorna till Drevs skogelag i Uppvidinge härad. Detta skogelag omfattade alla bebyggelseenheter i socknen Drev och kan, på samma sätt som i Tollins områden, gå tillbaka på ett ursprungligen samlat storgårdsinnehav.[32] Det är därför oklart på vilket sätt den ”Den västra utmarksregimen” hålls samman och hur förhållandena där skiljer sig från den östra. Sammanfattningsvis saknar den i artikeln presenterade kartan över utmarksregimer både tillförlitlighet och trovärdighet.

Bergslagen

Författarna betonar med rätta den omvandling av skogsinnehavet som skett i Bergslagen och i Norrland, och den roll som den regionen haft i en kapitalackumulation i den tidiga kapitalismen. I uppsatsen illustreras detta med kartan över Norbergs kyrkby 1704.[33] Av rubriken framgår att skiftet av Norbergs byaskog skedde på samtliga 23 jordägares begäran och efter hemmantalen. Sex år tidigare hade en geometrisk avmätning gjorts av byns ägor och lantmätaren skriver om utmarken öster och söder om inägorna ”märendels uthuggin Marck” och mot Romstjärnarna

29. P87–2:4, Lantmäteristyrelsens arkiv.
30. O223–62:1, Lantmäteristyrelsens arkiv.
31. O64–17:2, Lantmäteristyrelsens arkiv.
32. Martin Hansson, *Huvudgårdar och herravälden: En studie av småländsk medeltid* (Stockholm 2001) s. 159.
33. T42-32:2, Lantmäteristyrelsens arkiv.

i söder fanns mest ”Utmarck med ung Gran och Tall-Skoug bevext”.[34] Utmarken var således vid denna tid av begränsat värde. Inom Norbergs bys ägor fanns däremot ett tiotal gruvor bland annat Nybergsgruvan, Robergsgruvan, Ravensgruvan, Klackegruvan, Kilgruvan, Mossgruvan och Pansargruvan. Förändrades ägarförhållandena för dessa på något sätt av utmarksdelningen? Rådigheten över gruvorna måste vara det ekonomiskt intressanta och det var från dessa som en eventuell kapitalackumulation borde komma.

Dessutom förekommer ett utdrag ur en geografisk karta över Skinnskattebergs, Heds och Gunnilbo socknar från 1696.[35] I bildtexten slår författarna fast:

> Kartan togs fram av Karl XI:s allmänningskommission, av allt att döma med syfte att identifiera mark som kronan och bergsbruket skulle kunna lägga beslag på.

Men det var knappast de till stor del utkolade skogarna som var ekonomiskt intressanta i Bergslagen vid denna tid, förutom att de på sikt kunde understödja bruksnäringen. Viktigare var malmen. Vid sjön Lien fanns en stor koppargruva (Riddarhyttan). Öster om Övre Skärsjön fanns ytterligare fyra gruvor. Ägandet av gruvorna eller av otaliga hyttor, hamrar och kvarnar längs vattendragen berördes knappast av skogsdelningen. I protokollet för denna uppmätning 1696 redogörs i detalj för hur gränserna skulle dras och detta skedde med länsmans och lokalbefolkningens medverkan.[36] Författarnas inledande slutsats om syftet saknar stöd i kartan och dess protokoll.

Andra exempel på ackumulation genom avhändande

Författarnas ansats – att genom studium av utmarksdelningar komma åt en form av ursprunglig kapitalackumulation – har alltså knappast visat sig vara framgångsrik. I den övergripande meningen att utmarksdelningar såväl före 1700-talet som genom storskifte, enskifte och laga skifte ledde till att all mark blev en vara, som efter detta kan byta ägare, är ansatsen rimlig. Men för att analysera ursprunglig kapitalackumulation i Marx’ och David Harveys mer specifika mening, det vill säga

34. T42–32:1, Geometrisk avmätning 1698, Lantmäteristyrelsens arkiv.
35. T13–1:6, Sockenkarta 1702, Gunnilbo sn 1702, Lantmäteristyrelsens arkiv.
36. T15:129–174, Sockenprotokoll Gunnilbo sn, 1696, Lantmäteristyrelsens arkiv.

som processer som leder till att primärproducenter tvingas avhända sig sin mark, att staten medverkar till att mark och andra nyttigheter blir exproprierade till förmån för kapitalägare, verkar inte utmarksskiften vara en nyckel i sig. Det finns sannolikt inte någon enkel genväg att komma åt dessa processer. Vi har pekat på hur gruvor, hammare, hyttor och kvarnar etablerats utan att det på något sätt kan kopplas till skiften av utmark.

Ett exempel från östra Skåne visar att någon skogsdelning inte behövdes för att säkerställa energibehovet för bruk och industrier. Alunbruket (Andrarum) tilldelades skogstillgångarna inom två mils radie från bruket enligt kungl. Majt:s beslut den 5 maj 1686 och den 14 maj 1707. Rättigheterna sträckte sig till Vombsjön i väster, till Yngsjö i norr och Vik i sydöst samt Baldringe i söder. Området inkluderade hela Linderödsåsen och Fyledalen. I detta fall är det troligt att bönder blev förfördelade men för detta behövdes inga nya rågångar eller upplösning av tidigare allmänningar. Anton Cöpinger drog bara en cirkel på två gamla mil med alunbruket som centrum och förklarade att all skog innanför disponerades av alunbruket.[37]

Ett annat exempel är Tom Mels studie av hur en grupp (risk-)kapitalister från olika bakgrunder startar Gotländska Myrodlingsbolaget och börjar köpa upp myrmark från bönderna under 1800-talets första hälft. Redan innan myrarna hade skiftats hade bolaget börjat att gräva kanaler, dika, spränga för utlopp. Mels beskriver processen som en ”legally endorsed expropriation”.[38] Först efteråt inleddes laga skiftet och när skiftet slutligen fastställdes 1868[39] hade Myrodlingsbolaget redan upplösts.

Uppfattningen att skiftena var en förutsättning för kapitalistisk varuproduktion på utmarkerna måste också problematiseras. Jakob Starlander har nyligen visat hur en utökad varuproduktion på samfälld mark i norra Finland under 1600-talet snarare än att pressa fram allmänningarnas upplösning åtminstone inledningsvis ledde till ett stärkande och formaliserande av reglerna för bruket av allmänningarna.[40]

37. K3, Geografisk karta 1730, Läns och häradskartor, Kristianstad län, Lantmäteristyrelsens arkiv.

38. Tom Mels, ”Primitive Accumulation and the Production of Abstract Space: Nineteenth-century Mire Reclamation on Gotland”, *Antipode*, 46:4 (2014) s. 1 124.

39. H62–1:2 Laga skifte Martebo socken, 1862 (fastställt 1868), Lantmäteristyrelsens arkiv.

40. Jakob Starlander, ”Conflict and negotiation: Management of forest commons in seventeenth-century Northern Finland”, *Scandinavian Economic History Review*, 69:2 (2020) s. 177–194.

Sammanfattning

Författarnas ansats att följa utmarksuppdelningen över tid är intressant. Det var en process som lade grunden för dagens fastighetsindelning och som därmed gjorde så gott som all mark till en vara som kan säljas och köpas. På ett övergripande sätt kan denna process sägas vara del av den omvandling som till exempel Maths Isacson menar täcks av begreppet den ursprungliga ackumulationen och som Onur Ulas Ince benämner som den analytiska aspekten på begreppet. Men det innebär inte att storskiften och laga skiften i normalfallet ledde till att bönder berövades sina produktionsmedel. Det var den aspekten som Marx beskrev i det som Ince hanterar som den beskrivande aspekten, det vill säga hur kapitalismen i England växte fram och baserades på utmarkskiften som ledde till avhysning. Vi menar alltså att det i uppsatsen saknas tydlig koppling mellan den teoretiska ansatsen och den presenterade empirin.